

VSEBINA

- 7** Urša Adamič **SERIJA - IZ GLEDALIŠČA IN NAZAJ**
- 13** Peter Topić **TRAVME IN ZASVOJENOSTI**
- 19** **REALNOST NA NEKI TOČKI VEDNO PRESEŽE FIKCIJO**
Intervju z dr. Dorijanom Keržanom, direktorjem Nacionalnega forenzičnega laboratorija

Barbara Zemljič

PRAZNINA SPOMINA

Gledališka kriminalna nadaljevanke

Krstna uprizoritev

Premiere**29. marca 2018 (epizoda 1), 5. aprila 2018 (epizoda 2),****12. aprila 2018 (epizoda 3), 19. aprila 2018 (epizoda 4)****Slavnostna premiera 20. in 21. aprila 2018**Režiserka **NINA ŠORAK**Dramaturginja **URŠA ADAMIČ**Scenografka **LENKA ĐOROJEVIĆ**Kostumografka **TINA PAVLOVIĆ**Avtorica videa **PILA RUSJAN**Avtor glasbe **LAREN POLIČ ZDRAVIČ**Lektor **MARTIN VRTAČNIK**Svetovalca za velenjski govor **ŠPELA KOŽAR** in **JAKA LAH**Oblikovalca svetlobe **ANDREJ KOLEŽNIK** in **BOŠTJAN KOS**Za sodelovanje se zahvaljujemo **Zvezdani Novakovič** (vokal), **Leni Hribar**, **Ivanu Lotriču** in **Filipu Samoborju** (glasovi).V uprizoritvi je uporabljenih nekaj verzov iz pesmi *Življenje* Nika Grafenauerja, *Stare sanje* Kajetana Koviča, *Jesenski akvarel* Janeza Menarta, *Včasih greš* Vinka Möderndorferja, *Nekaj je v zraku* Toneta Pavčka in *Dekliška* Cirila Zlobca.Vodja predstave, šepetalka in rekviziterka **Nina Štritof**Tehnični vodja **Janez Koleša**Vodja scenske izvedbe **Matej Sinjur**Vodji tehničnih ekip **Branko Tica** in **Lovro Livk**Vodja tonskih tehnikov **Sašo Dragaš**Vodja osvetljevalcev **Andrej Koležnik**Vodja frizerk **Jelka Leben**Maskerka in frizerka **Mirela Brkić**Vodja garderoberk **Angelina Karimovič**Sceno so izdelali pod vodstvom mojstra **Vlada Janca** in kostume pod vodstvom mojstric **Irene Tomažin** in **Branke Spruk** v delavnicah MGL.

Igrajo

Birgitte Mrak **JETTE OSTAN VEJRUP**Jure Mrak **LOTOS VINCENC ŠPAROVEC**Marjan Mrak **JOŽEF ROPOŠA**Tilen Belink **GABER K. TRSEGLAV**Jasna Belink **BERNARDA OMAN**Robert Belink **BORIS OSTAN**Petra Belink **ANA DOLINAR HORVAT**Maja Hasetbegović **MOJCA FUNKL**Miha Zajc **PRIMOŽ PIRNAT**Irena Novak **MARUŠA MAJER** k. g.

Soavtorji videa

Oblikovalka špic in asistentka montažerka **Valerie Wolf Gang**Direktorica fotografije **Lea Aymard** (Studio 303)Asistent kamere in druga kamera **Dejan Štefančič** (famulVideoLab)Snemalca zvoka **Primož Debeljak** in **Matjaž Starin**Oblikovalec zvoka **Boštjan Kačičnik** (Zvokarna d. o. o.)V špici je uporabljen posnetek Mateja Vraniča *Velenje 2014 – 55 let mesta* (Fotokom in Mestna občina Velenje).

Posebej se zahvaljujemo Vidu Vanji Vodušku, Tanji Awramovski, Gregorju Balogu, Samu Grandi, Alenki Hribar, Mojci Jelnikar, Nataši Nakrst, Nini Ostan, Žigi Palčarju, Iztoku Podvršiču, Urši B. Potokar, Lini Rica, Tamari Stošič Balog, Mateju Stupici, Matiji Stupici, Vanji Šisernik, Boštjanu Vidrihu (VRC SPRINGS), Martinu Zanelliju Kovačiču, Pineti, d. o. o., Pula in dijakom Gimnazije Poljane.

Gaber K. Trseglav, Boris Ostan, Bernarda Oman, Ana Dolinar Horvat, Mojca Funkl, Primož Pirnat, Maruša Majer, Jette Ostan Verjup, Jožef Ropoša, Lotos Vincenc Šparovec

Lotos Vincenc Šparovec, Jette Ostan Vejrup, Jožef Ropoša

Urša Adamič

SERIJA – IZ GLEDALIŠČA IN NAZAJ**I. Končana neskončnost**

Serije imajo svoj šarm. Trajajo lahko desetletja, dajejo nam občutek neskončnega brezčasa, z njimi odraščamo. Mnoge od nas so zaznamovale serije, kot so *Santa Barbara*, *Beverly Hills, 90210* in *Simpatije (Dawson's Creek)*, serija *Mestece Peyton (Peyton Place)* pa je praznila ljubljanske ulice v šestdesetih letih. Vsaka generacija ima svoje serije, ob katerih odrašča. Pomen besede serija vključuje veliko žanrsko raznolikost, v ožjem pomenu pa je krovni termin za nanizanke in nadaljevanke, ki se glede na vsebino delijo na kriminalke, telenovele, komedije ...¹ Sočasno z epizodami posamezne serije pa teče tudi čas gledalca; tisti, ki so se rodili denimo v osemdesetih, so odraščali ob likih serije *Polna hiša (Full House)*. Za vse omenjene in druge podobne nadaljevanke, ki se jih je prijel ime limonada, žajfnica oziroma *soap opera*, je značilno veliko število likov, novi in novi zapleti, zapleteni odnosi in seveda neskončno število epizod. Serije so se razvile iz radijske oblike v dvajsetih letih prejšnjega stoletja in so svojo vsebino že od samega začetka privabljale tudi oglaševalce. *Soap opere* so ime dobile prav po tem, da so ob njih predvajali oglase proizvajalcev, ki so ponujali izdelke za lepoto in zdravje.² Kljub temu da je razcvet nadaljevanek nedvomno povezan z oglaševanjem, pa narativ nadaljevanja ni nekaj, kar bi vzniknilo šele pred kratkim.

Nastavke za zgodbo, ki se brez konca nadaljuje iz generacije v generacijo, najdemo že v prvih dramskih delih, ki so temeljila na grški mitologiji. Mit o tebanski kraljevi družini vključuje veliko oseb, ki jih je Sofoklej vpeljal v svojo trilogijo: *Ojdip iz Korinta*, *Antigona* in *Ojdip v Kolonu*. Te tragedije so sicer nastale v obdobju 33 let in glede na svojo vsebino niso bile napisane kronološko, lahko pa v njih najdemo nekaj podobnosti s sodobnimi serijami v dejstvu, da se zgodba *Antigone*, ki je bila napisana prva, začne nekako *in medias res*. Gledalci v antični Grčiji so poznali njeno predzgodbo, usodo Antigoninega očeta Ojdipa, kako je na oblast prišel njegov brat Kreont, iz kakšnega zakona so se rodili Antigona, Ismena, Polinejk in Eteokles in tako dalje. Na neki način gre za nadaljevanja že znane zgodbe in karakterjev v njej, ki so nam bližje zato, ker poznamo njihovo

¹ Darko Štrajn, *Serija kot format televizijskega toka* (ur. Jela Krečič, Ivana Novak), Ljubljana: Slovenska kinoteka, 2011, str. 31.

² Jela Krečič, Ivana Novak, *Proti koncu!*, Ljubljana: Slovenska kinoteka, 2011, str. 15.

preteklost, posledično pa lažje razumemo njihovo delovanje v sedanosti. Prva dramska besedila so svojo živost ohranjala tudi s pomočjo večje kompleksnosti likov, ki jo je ponujala njihova znana preteklost. Razvoj gledališke umetnosti torej temelji na znanem mitološkem ozadju in na likih, ki jih gledalci že poznajo. Podobno stalnost najdemo tudi pri italijanski *commedii dell'arte*, ki prav tako vključuje stalne like in različne zagonetne situacije, v katere jih pripeljejo njihovi karakterji. Kratke zgodbe v obliki improviziranih skečev se odvijajo med mladimi zaljubljenici. Junakinja je navadno imela služabnico in zaupnico Kolombino, ki je vedno znova pretentala njenega moža/očeta/varuha Pantaloneja. Ta je bil pogosto upodobljen kot zaljubljen starec, pomagal pa mu je stari prijatelj Dottore. Najbolj znani stalni tipi pa so bili smešni služabniki, ki so vzdrževali napetost in akcijo, potem ko je bila osnovna situacija že vzpostavljena. V vsakem scenariju sta se pojavila vsaj dva smešna služabnika: bister in naiven. Imenovali so se Harlekin, Pulčinel, Pedrolino, Skapin ...³ V primeru *commedie dell'arte* ni tako pomembna identifikacija z liki, pač pa izvor komike iz predpostavljenih situacij. Gledalec zaradi poznavanja likov predvideva določene situacije, te pa delujejo komično, če ga presenetijo in se razpletejo drugače. Podoben mehanizem komike je tudi v humorističnih nanizankah, v katerih skupina prijateljev, ki jih skozi nadaljevanja dobro spoznamo, doživlja različne komične situacije. Na tej predpostavki temeljijo recimo serije *Prijatelji (Friends)*, *Kako sem spoznal vajino mamo (How I Met Your Mother)* ali *Veliki pokovci (Big Bang Theory)*. Po *commedii dell'arte* pa se je zgledovala tudi skupina Monty Python v seriji skečev *Leteči cirkus (Flying Circus)*, ki je pomembno vplivala na razvoj televizijske komedije.

Strast, ki izhaja iz nedokončane zgodbe, se pojavlja tudi v drugih žanrih. Prav suspenz, ki izhaja iz nadaljevanja, je ključen v zbirki pravljic *Tisoč in ena noč*. Šeherezada svojo zgodbo vsak večer zaključi v trenutku, ko je glavni junak v smrtni nevarnosti; tako si Šeherezada podaljšuje življenje, saj sultana zanima, kako se bo njena zgodba nadaljevala. V dnevnih časopisih pa so se v 19. stoletju začeli pojavljati feljtonski romani. Izhajali so kot nadaljevanke (eno nadaljevanje v vsaki novi številki časnika) in postali močno oglaševalsko sredstvo, saj so mnogi časopis kupovali prav zaradi napete zgodbe romana. Na zakonitostih serije temelji tudi razvoj stripa, ki je v najbolj poenostavljeni definiciji zaporedje sličic, ki pripovedujejo zgodbo v nadaljevanjih. Obliko, kakršno dobi v stripu, nadaljevanke ohrani tudi ob kasnejšem prenosu v film in na televizijo.⁴ Danes so serije najbolj vezane na televizijo, počasi pa svoje mesto spet iščejo v gledališču.

II. Kaj serija prinaša v gledališče

Serije so televizijski format, zgoščen okoli junakov, na katere se navežemo in katerih zgodbo spremljamo ob številnih epizodah. Filmski teoretik David Bordwell na svojem blogu primerja televizijsko nadaljevanke in film.

³ Phyllis Hartnoll, *Kratka zgodovina gledališča*, Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko, 1989.

⁴ Gl. op. 2, str. 14.

Ključna razlika med njima je v globini karakterjev, do katerih imamo kot gledalci dostop pri seriji in filmu. Medtem ko film osebe predstavi predvsem v luči, ki je pomembna za razvoj filmske zgodbe, smo pri nadaljevankah soočeni z osebami v celoti. Skozi nadaljevanja like spoznamo bolj osebno, intimno, se z njimi močneje identificiramo, saj so nam kljub svoji večplastni karakterizaciji podobni. Razkrijejo se njihova preteklost, njihovi hobiji, odnosi z družino, partnerji. Zaradi njihove iskrenosti pri razkrivanju lastnih zgodb si pridobijo tudi našo zvestobo, nanje se navežemo, postanejo naši prijatelji. Osnovno načelo pri razlikovanju med serijo in filmom po Bordwellu je povzeto tudi v zborniku *Proti koncu!*; film proti seriji interpretira kot ratio proti emociji: »Prvi naslavlja razumnega človeka, njegov intelekt, ratio, bi lahko povzeli, medtem ko televizije in njene serije delujejo po drugi logiki, zadevajo človekovo intimo, čustvovanje, zgrabijo nas na tako rekoč nezavedni ravni, nas zapeljejo in zadenejo v jedro naše eksistence. Serije, sodeč po tej interpretaciji, niso toliko predmet mišljenja, kolikor so predmet čustvovanja.«⁵

Bordwell navaja tri možne posledice navezanosti na posamezno serijo: nadaljevanke ohrani svojo kakovost, nagradi našo zvestobo in nam nudi dolgoletne užitke, nato pa je grobo prekinjena, izgubimo tudi nekaj prijateljev; zgodba nadaljevanke se zaplete v smer, ki nam ni všeč, odločitve karakterjev niso več pristne in kakovost nadaljevanke pade, kot gledalci smo razočarani, nadaljevanke morda še naprej spremljamo, a nas vsakič znova razočara, saj res nič več ni tako, kot je bilo; kot gledalci zaradi neskončnega števila epizod umremo še pred koncem nadaljevanke, torej naš konec prehiti neskončnost nadaljevanke.⁶ Naša zvestoba je torej nagrajena zgolj v prvem primeru, v katerem nam osebe nudijo leta zadovoljstva in občutka, da nismo sami.

Na televiziji so v petdesetih letih začeli predvajati zabavne vsebine, ki so bile sprva namenjene otrokom in najstnikom, svoje mesto pa so na programu našle tudi serije. Prišlo je do spremembe v sprejemanju filmskih junakov, ki so v tem obdobju vstopili v naše dnevne sobe. Ob tem je vredno omeniti tudi začetke razvoja glasbenega videospota, preko katerega so se glasbeniki pristneje in neposredneje povezali s svojimi poslušalci. Vstopu v dnevno sobo bi delno lahko pripisali tudi uspeh skupine *The Beatles*, ki so leta 1964 nastopili kot pionirji režiranega glasbenega videospota.⁷ V glasbenem spotu za pesem *A Hard Day's Night* so gledalci lahko spoznali člane skupine v času, ko niso na odru, in to z udobnega kavča ali med družinsko večerjo.

Vstop v dnevno sobo je bil ključnega pomena tudi za uspeh televizijskih nadaljevanek, saj so nas junaki z domačega kavča odpeljali na čustveni vrtiljak svojega življenja. Še od bližje pa zgodbo doživimo v gledališču, kjer se igralci pojavijo neposredno pred nami. V gledališču nismo omejeni na televizijski zaslon, pač pa drame

⁵ Ibid.

⁶ David Bordwell, *Take it from a boomer: TV will break your heart*, dostopno prek: <http://www.davidbordwell.net/blog/2010/09/09/take-it-from-a-boomer-tv-will-break-your-heart/>.

⁷ Saul Austerlitz, *Money for Nothing: A History of the Music Video from the Beatles to the White Stripes*, New York, London: The Continuum International Publishing Group Inc: 2007.

doživljamo skozi telo živega igralca. Podobno kot v razmerju med filmom in serijo se s predvajanjem serije v gledališču spremeni tudi gledalčev odnos do časa. Če smo navajeni, da si gledališko predstavo ogledamo v enem večeru, pa gledališka nadaljevanja od nas zahteva, da gledališče obiščemo večkrat. Časovna razmejenost dogajanja omogoča večplasten in bolj celosten razvoj likov, skrivnostne osebnosti pa gledalca priklenejo na sedež in večkrat zvabijo v dvorano. Gledališče težko vstopi v našo dnevno sobo, vendar nam po drugi strani omogoča srečanje s protagonistami iz oči v oči, kar še dodatno stopnjuje suspenz kriminalke.

III. Sestavljanje čustev

Kriminalka *Praznina spomina* Barbare Zemljič gledalca k ogledu vseh štirih delov dvojno spodbudi: po eni strani gledalec spremlja razvoj in čustvovanje psihološko večplastnih likov, po drugi strani pa je pomembna tudi čustvena napetost, ki temelji na poistovetenju z osebami na odru. Kdaj neposredno pred gledalcem stoji morilec? Kakšno je njegovo sociološko ozadje, ki ga pripelje do skrajnih stanj?

Praznina spomina na odru gradi svet v malem. Osebe na odru so ob različnih dogodkih deležne pomembnih sprememb, ki oblikujejo njihovo delovanje v prihodnosti. Gledalec jih spozna od blizu. Osebe s svojimi zgodbami razpirajo teme spolne zlorabe, družinskih odnosov, tujosti, zasvojenosti in druge izkušnje, povezane z doživljanjem travme. Liki zrcalijo mnoge neobvladljive vedenjske vzorce, ki vodijo njihova dejanja in ki jih karakterno določajo. Blokovsko naselje, v katerem prebivajo, se vzpostavi kot skupno izhodišče različnih življenjskih poti. Kdo vidi in sliši stisko soseda? Vsak rad gleda, vendar redkokdo ukrepa. Kljub temu da je statistika spolnih zlorab med družinskimi člani zelo visoka, družba živi naprej. Zdi se, da čebeljak bloka lahko obstaja zgolj ob zatiskanju oči in kolektivnem dopuščanju patološkega vedenja. Ko pa določen dogodek prizadene specifično skupino ljudi, ko spor postane oseben, se odprejo mnoge rane iz preteklosti in na neki točki tudi človek postane žival. Med dramskim dogajanjem se razvijejo drugačni pogledi na skupnost, saj se protagonistom razkrijejo najbolj temne plati njihove osebnosti. V stiski si na primer pomagajo z mrmranjem mantre: *Danes bom mojster svojih čustev. Če bom potrta, bom pel. Če bom žalosten, se bom smejal. Če se bom slabo počutil, bom dvojno delal, če se bom počutil inferiornega, bom nosil nove cunje, če bom občutil revščino, bom razmišljal o bogastvu.* Po izkušnji niso več taki kot prej. V četrtem, zadnjem delu so vsi v popolnoma drugačnem položaju, kot so bili na začetku.

Oči igralcev odpirajo gledalcu pogled v hipna čustvovanja. Video kot del scenografije prikazuje oči igralcev, skozi katere gledalec vstopa v notranji svet likov, se nanje naveže in se z njimi spoprijatelji na podoben način kot ob televizijski seriji. A razlika med televizijo in gledališčem je ta, da se glavni osumljenec, osumljenka, morilec ali morilka pojavi neposredno pred gledalcem. K suspenzu prispeva tudi glasba, ki poudarja stanja in položaje, v katerih se znajdejo osebe nadaljevanke. Ste se tudi sami kdaj zalotili v družbeno prepovedanem sanjarjenju o družinskih članih? O umoru? Bolje, da takšna vprašanja pustimo ob strani.

IV. Uganka

Če je prvi razlog za ogled gledališke večdelne kriminalke sestavljanje čustev, je drugi razlog suspenz ob reševanju uganke, ki jo v *Praznini spomina* vodi kriminalistka Irena. Ta v nadaljevanju išče manjkajoče koščke, na podlagi katerih bi lahko razrešila uganke Tejinega umora. Gledalec prevzame racionalno vlogo inteligentnega detektiva, ki mu pri delu pomaga forenzika. Objektivnost in sklicevanje na dejstva sta osnovni načeli Ireninega delovanja. Besede glavnega preiskovalca iz serije *Na kraju zločina* (*Crime Scene Investigation*) bi lahko izgovorila tudi Irena, in sicer: »V tem odseku ni prostora za subjektivnost. Vsak primer obravnavamo objektivno.« Kaj pa je objektivna obravnava primera? Če so ljudje tisti, ki lažejo, potem nam dokazi, pridobljeni s pomočjo znanstvenih metod, pripovedujejo zgolj resnico. Pa je res tako? Pomemben korak za forenziko sta bila odkrivanje in analiza prstnih odtisov. Veliko o zločinu povedo tudi drugi biološki pokazatelji, kot so ličinke muh, ki se razvijejo na telesu umorjenega, botanična identifikacija semen, plesni in analiza drugih biokemijskih procesov iz okolja. O času smrti sklepajo tudi na podlagi stanja, v katerem je bilo truplo najdeno, saj tudi odmrlo tkivo sledi procesu naravnega razkroja, ki je odvisen od pretečenega časa in vpliva okolja, v katerem se nahaja. Kljub temu pa se preteklost težko natančno določi zgolj na podlagi stanja v sedanosti.

K uspešnosti forenzike je pripomogel razvoj identifikacije oseb preko analize DNK. Na podlagi nukleotidnega zaporedja, najdenega na kraju zločina, lahko med osumljenci poiščemo storilca kaznivega dejanja z 99-odstotno natančnostjo. Storilec kaznivega dejanja na kraju zločina načeloma vedno pusti DNK-zaporedje, saj se celice kože nenehno obnavljajo, lasje nenadzorovano izpadajo in zrastejo novi. Analiza DNK se je sprva uporabljala zgolj za dokazovanje starševstva, za raziskave kaznivih dejanj pa je bila metoda prvič uporabljena leta 1986 v Veliki Britaniji, sprva predvsem v primerih posilstev.⁸ V Sloveniji vodijo DNK-preiskave od leta 1994 in še danes je to najzanesljivejša metoda za identifikacijo storilca kaznivega dejanja. Težava se pojavi v primerih enojajčnih dvojčkov in identičnega zaporedja DNK. Ali pa, ko materiali, pridobljeni na kraju zločina, niso dobro ohranjeni. Ali pa, ko gre za primer, ki je star že 15 let.

Iskanje resnice o preteklosti se zdi kot proces, ki se lahko ponavlja v neskončnost. Pa vendar: pred nami so zgolj štirje deli *Praznine spomina*.

⁸ Lisa Calandronis, *Evolution of DNA Evidence for Crime Solving - A Judicial and Legislative History*, dostopno prek: <https://www.forensicmag.com/article/2005/01/evolution-dna-evidence-crime-solving-judicial-and-legislative-history>.

Gaber K. Trseglav, Boris Ostan, Bernarda Oman, Ana Dolinar Horvat

Peter Topić

TRAVME IN ZASVOJENOSTI

Vojna spominov

Beseda »travma« izvira iz grščine in pomeni »rana«. Travma je kateri koli dogodek ali izkušnja, ki telesno ali psihološko tako vpliva na osebo, da ga oz. je čustveno ne zmore obvladati, posledično pa je moten običajni potek procesiranja informacij. Ko govorimo o travmatičnih dogodkih, večina ljudi najprej pomisli na nekaj zelo skrajnega, kot sta npr. spolna zloraba ali vojna. Vendar mnogo ljudi doživlja dolgotrajne travmatične simptome zaradi navidezno precej manj dramatičnih izkušenj. Psihološka travma je povezana predvsem z doživljanjem nemoči. Travmatični dogodek zaradi svoje intenzivnosti preplavi običajni sistem procesiranja, ki daje ljudem občutek obvladljivosti, povezanosti in smisla.

Bistvo travmatične izkušnje je disociacija. Travmatično doživetje, ki na osebo vpliva do te mere, da so moteni običajni mehanizmi procesiranja in prilagajanja, se odraža v fragmentiranju in polarizaciji doživljanja čustva, tako da zvoki, vonji, slike, misli in telesni občutki, povezani s travmo, zaživijo popolnoma ločeno, neodvisno življenje. V določenih okoliščinah vdirajo v zavest in življenjski tok travmatizirane osebe, kjer delno ali v celoti znova oživijo. Dokler travma ni razrešena, se ponavljajo tako čustveni in vedenjski kot tudi hormonski odzivi. Na ravni delovanja možganov to pomeni, da je običajna komunikacija med posameznimi deli možganov otežena ali v določenih okoliščinah celo prekinjena. Pa tudi, da se na sprožilce, ki spominjajo na travmo, odzovemo, še preden o njih razmislimo. Ravnovesje med strahom in sposobnostjo razmišljanja ter posledično odzivanja je porušeno.

Pri razumevanju procesa travme nam lahko zelo pomaga razumevanje biološke komponente travme in delovanja možganov. Da si določen dogodek sploh zapomnimo, in kako natančno si ga zapomnimo, je v veliki meri odvisno od tega, kako pomemben je za nas in kako smo ga doživeli na čustveni ravni. Ključni dejavnik je raven našega vznemirjenja! Večina ljudi, ki ni nikoli doživela dolgotrajnega nasilja, skrajne nemoči ali groze, si predstavlja, kako bi se v takih okoliščinah odzvala drugače, morda celo herojsko, vendar je tako sklepanje precej naivno. Nihče ne more zagotovo vedeti, kako se bo odzval v okoliščinah, ko bo soočen s skrajnimi okoliščinami, z nasiljem ali smrtjo. Na to vplivajo tudi deli možganov, ki delujejo brez naše volje, njihova naloga v takih okoliščinah pa je zaščititi naš živčni sistem pred preobremenitvijo in popolnim kolapsom.

Travma ima največji učinek prav v najprimitivnejših delih možganov, tistih, ki so povezani z našim preživetjem. Ta del možganov ne prepozna besed, konceptov ali idej. Travma se torej dogaja v t. i. čustvenih možganih in ne v delu možganov, s katerim sprejemamo racionalne odločitve. Kljub temu da smo inteligentni, imamo uvid v preteklost, razumemo vse, kar se nam je zgodilo, še vedno lahko hudo trpimo za posledicami travme in se ob stiku s sprožilci intenzivno čustveno odzovemo. Celo leta po dogodku imajo žrtve travm lahko težave z vdiranjem bolečih vsebin v zavest. Njihova telesa lahko znova in znova doživljajo grozo, bes in nemoč, tudi impulze, da bi napadli ali zbežali, in včasih svoje doživljanje težko opišejo z besedami.

Posledice travme se kažejo tako na telesni ravni kot v obliki hudih čustvenih stisk. Ljudje s travmatičnimi izkušnjami pogosto prav zaradi hudih čustvenih stisk poiščejo začasno uteho v substancah in vedenjih, ki vsaj za trenutek omilijo čustveno bolečino. Pitje alkohola, jemanje drog, seks, igre na srečo, tvegano vedenje, prenajedanje, sanjarjenje, nasilje ... celo ponavljanje travme; vse to so načini, s katerimi poskušajo spremeniti to, kar čutijo. Tako vedenje sicer začasno lahko utiša demone preteklosti, vendar pogosto preraste v zasvojenost, ki je eden od poskusov zmanjševanja posledic travmatičnih izkušenj.

Izbira ni vedno samoumevna

Za razumevanje katere koli zasvojenosti je zelo pomembno, da se zavedamo, da ne gre le za slabo navado, ki se je sčasoma razmahnila in negativno vpliva na življenje zasvojene osebe. Zasvojenost ima svojo biološko, duševno, družbeno in duhovno funkcijo oz. se njene posledice kažejo na vseh naštetih področjih. Napačen pogled na fenomen zasvojenosti in nerazumevanje le-tega sta v preteklosti dodatno pripomogla k stigmatiziranju zasvojenih in njihovi izolaciji. Zasvojeni ljudje imajo precej oslABLJENO sposobnost nadzorovanja svojega vedenja, ki se njihovi okolici nemalokrat zdi nerazumno. Zasvojenost je eden najkompleksnejših in najbolj uničujočih fenomenov na področju duševnega zdravja, ki pogosto ne prizadene le zasvojene osebe, ampak vpliva na vso družino in tudi na druge sredine, v katerih je zasvojena oseba dejavna. Znak zasvojenosti se kažejo zelo različno, vendar večina zunanjih opazovalcev prej prepozna simptome in posledice kemičnih zasvojenosti kot pa zasvojenosti, pri katerih oseba doseže omamno stanje le s pomočjo določenega vedenja.

Novejša dognanja nevroznanosti poudarjajo, da gre pri zasvojenosti za kronično motnjo v delovanju možganov, in ne samo za vedenjsko težavo, ki je posledica pretiranega uživanja alkohola, mamil, predajanja igran na srečo ali spolnosti. Za vse oblike zasvojenosti lahko rečemo, da so predvsem kronična bolezen možganskega nagrajevalnega kroga in centrov, ki so povezani z motivacijo in spominom. Nefunkcionalno delovanje teh sklopov se odraža v posameznikovi patološki potrebi po ugodju, uživanju določenih snovi in izbiri določenih vedenj, s katerimi doseže omamno stanje.

Ena od oblik nekemičnih zasvojenosti je zasvojenost s seksualnostjo, ki se kaže kot kompulzivno vedenje, povezano s seksualnostjo, in vpliva na običajen potek življenja ter povzroča hude težave v družini in družabnih

stikih z ljudmi, ki so zasvojeni osebi blizu, pa tudi v delovnem okolju. Za večino ljudi je spolnost nekaj prijetnega, intimnega in lepega, zato si le težko predstavljajo, da si nekateri s seksom uničijo življenje. Poezija in proza pričata, da so nekatera najlepša človekova doživetja povezana s spolnostjo, obenem pa sta tudi polni primerov, kako se ljudje vedemo, ko postane spolnost osrednje vodilo našega življenja. V spolnosti lahko pretiravamo in popolnoma izgubimo nadzor nad sabo ali pa se je bojimo in pred njo bežimo. V imenu strasti smo pripravljeni izkoriščati, goljufati in celo moriti. Nekateri ljudje spolnost uporabljajo kot obliko bega pred bolečo preteklostjo. Tako ni več vir užitka in poglobljanja stika s partnerjem, ampak le sredstvo za doseganje omamnega stanja, ki omogoča vnovično disociacijo in odmik od bolečine.

Za razumevanje tega kompleksnega fenomena je pomembno vedeti, da zasvojenost s seksualnostjo nima veliko skupnega z dejstvom, kako pogosto oseba menjava partnerje in da ni monogamna, prav tako zasvojenosti ne opredeljuje spolna usmerjenost. Precej verjetneje gre za zasvojenost takrat, ko seksualno vedenje ni več v skladu z našimi vrednotami in prepričanji. Oseba, ki vedno znova zanemari lastna prepričanja in vrednote, zato da lahko ima vse intenzivnejši seks, in išče vedno močnejši seksualni izziv, kaže opozorilne znake za težave, ki lahko prerastejo tudi v zasvojenost. Zasvojenosti s seksualnostjo torej ne moremo opredeliti na osnovi enega dejavnika ali vedenjskega vzorca. Zasvojeni se lahko omamljajo s kompulzivnim masturbiranjem, sanjarjenjem o ekstatičnem seksu z namišljenim ali resničnim partnerjem, lahko pa obsedeno razmišljajo o seksualnih avanturah, imajo več sočasnih odnosov, vedno znova zapeljujejo druge, kljub temu da že imajo partnerja. Prav tako jih lahko privlači seks z anonimnimi partnerji, kličejo vroče linije ali plačujejo za katero koli obliko seksa; z njim lahko služijo, npr. izdelujejo gradiva z eksplicitno seksualno vsebino, ali pa s temi izdelki trgujejo, sodelujejo lahko v sadomazohističnem seksu, njihov vzorec je lahko voajerizem ali pa ekshibicionizem, pa tudi kako drugače lahko prestopajo spolne meje drugih ljudi. Na tem mestu velja znova poudariti, da vedenjski vzorec, ki sodi v katero koli od navedenih kategorij, še ne pomeni zasvojenosti. Neobvladljiv vedenjski vzorec je le eden od znakov, ki kažejo na težave, drugi pomemben znak pa je nadaljevanje s takim vedenjem kljub negativnim posledicam.

Pogosta šala na račun zasvojenosti s seksualnostjo je, da če bi že moral biti s čim zasvojen, potem je zagotovo najbolje biti zasvojen s seksom. Take izjave kažejo na nerazumevanje in ignoriranje negativnih vidikov zasvojenosti ter neskončne spirale bolečih posledic, ki so neločljivi spremljevalec vsake zasvojenosti. Poleg tega kažejo na pogosto napačno prepričanje, da pomeni zasvojenost s seksualnostjo le veliko seksa.

Travmatična izkušnja spremeni človeka. Ljudje postanejo tesnobnejši in se začnejo izolirati ali pa so vse bolj nagnjeni k iskanju vznemirjenja in tveganja. Nerazumevanje dinamike, ki je posledica travme, pripomore k družbenemu obsojanju travmatiziranih ljudi, tudi tistih, ki so zasvojeni s seksualnostjo. Seksualno anoreksična žrtev posilstva, ki se v glavnem izogiba spolnim stikom, v trenutku lahko spremeni vedenje in se začne vesti

zapeljivo ter iskati skrajno vznemirjenje. Pogosto so to okoliščine, v katerih obstaja veliko tveganje vnovične zlorabe. Vse to so nezavedni poskusi, da bi bolečo zgodbo tokrat pa razrešili in zaključili drugače. Vendar so ti poskusi pogosto obsojeni na neuspeh. Zunanji opazovalci ponavadi opazijo le odkrito zapeljivanje in izzivalno vedenje take osebe, ne pa njenega doživljanja in bolečih notranjih bojov.

Spolnost in kazniva dejanja

Ko govorimo o spolnem nasilju, je potrebna prav posebna previdnost. Zgodbe o spolnih zlorabah, incestu in drugih kaznivih dejanjih, povezanih s spolnostjo, v nas sprožijo močne čustvene odzive. Pogosto vzbudijo najbolj prvinska čustva in celo vzgibe po kaznovanju ali maščevanju, ki lahko zameglijo presojo in razumevanje motivov za tako vedenje. Nekateri zasvojeni res prestopijo meje družbenih norm in sprejemljivega, vendar je pomembno vedeti, da večina zasvojenih s seksualnostjo nikoli ne stori ničesar, kar bi bilo kaznivo. Pri večini zasvojenih s seksualnostjo je vsaj do določene mere izražen tudi narcizem. Med njihovim vedenjem in družbenimi normami je sicer lahko precejšnje neskladje, a ker ne izpolnjujejo določenih kriterijev, jih ne moremo uvrstiti v kategorijo ljudi z disocialnimi osebnostnimi motnjami, torej niso sociopati, psihopati ali antisocialne osebnosti.

Osebnostni motnji, kot sta psihopatija in sociopatija, pomenita zelo resne težave na področju duševnega zdravlja. Oseba, pri kateri so znaki disocialnih osebnostnih motenj jasno izraženi, črpa razloge za posilstvo, spolno nadlegovanje in druge oblike spolnega nasilja iz zapletenega mozaika motivov. Pri tem je le eden izmed njih erotiziran vedenjski vzorec, ki je značilen tudi za osebe, zasvojene s seksualnostjo. Druge razloge za spolno nasilje pogosto lahko pripišemo osebnostnim motnjam, za katere so poleg neupoštevanja družbenih norm značilne še nizka toleranca do neuspehov, zavrnitve in nizek prag tolerance za sproščanje agresivnosti, vključno z nasiljem. Take osebe imajo značilno zelo zmanjšano sposobnost za empatično vživljanje ali so ga celo nesposobne občutiti. Strokovnjaki v ZDA navajajo, da med psihopate in sociopate lahko uvrstimo približno tri odstotke splošne populacije.

Kljub podobnostim pa ti dve kategoriji loči nekaj ključnih razlik. Kot kažejo raziskave, so psihopati precej bolj manipulativni in preračunljivi; navidezno živijo normalno življenje, okolica jih doživlja kot očarljive in pri kriminalnih dejanjih zmanjšajo tveganja na minimum. Sociopati pa se vedejo izrazito čudaško, nagnjeni so k izpadom besa in niso zmožni normalnega življenja. Ti motnji sta pogostejši pri moških kot pri ženskah, obe kategoriji pa za družbo predstavljata določeno tveganje. Vendar je psihopatija verjetno precej nevarnejša, saj ljudje v povezavi s svojimi dejanji čutijo manj krivde. To so resne motnje osebnosti in vedenjskih teženj posameznika, ki ne izhajajo neposredno iz bolezni, poškodbe ali drugačne okvare možganov ali katere druge duševne motnje. Navadno vključujejo več področij osebnosti, skoraj vselej so povezane z izrazito osebno stisko in razdorom z družbo. Največkrat se kažejo že od otroštva ali adolescence in se nadaljujejo v odraslosti.

Primož Pirnat, Maruša Majer

REALNOST NA NEKI TOČKI VEDNO PRESEŽE FIKCIJO

Intervju z dr. Dorijanom Keržanom, direktorjem Nacionalnega forenzičnega laboratorija

Dr. Dorijan Keržan je od leta 2016 direktor Nacionalnega forenzičnega laboratorija (NFL) v Ljubljani. Diplomiral je na ljubljanski Filozofski fakulteti na takratnem Oddelku za slovenski jezik s književnostjo in Oddelku za filozofijo, na isti fakulteti je leta 1998 končal magistrski študij socialne antropologije in leta 2004 doktoriral s področja sociologije. Svojo poklicno pot je začel kot kriminalističnotehnični izvedenec na Centru za kriminalističnotehnične preiskave, bil je vodja Oddelka za preiskave dokumentov, njegove strokovne izkušnje pa obsegajo predvsem preiskave podpisov in rokopisov, tipkopisov, štampiljčnih odtisov, latentnih vpisov ter preiskave dokumentov, bankovcev in kovancev. Ukvarja se tudi s sociolingvističnimi analizami. Leta 2000 je bil imenovan za sodnega izvedenca za forenzične preiskave pisav in dokumentov, kot izvedenec pa je sodeloval tudi z Mednarodnim sodiščem za vojne zločine na območju nekdanje Jugoslavije ter s sodiščem in tožilstvom Bosne in Hercegovine.

Kot forenzik z bogatimi izkušnjami pri iskanju sledi storilcev kaznivih dejanj je bil izvrsten sogovornik ob uprizoritvi kriminalke Barbare Zemljič *Praznina spomina*, tudi zato, ker ga kriminalke zelo zanimajo. Med drugim je sodeloval s pisateljem Tadejem Golobom pri pisanju kriminalnega romana *Jezero*, nominiranem za nagrado kresnik 2017.

Kdaj je metoda DNK postala legitimna na sodišču (v svetu in Sloveniji) in kako pomembna je bila za razvoj forenzike?

Metoda DNK se je začela uporabljati v 90. letih prejšnjega stoletja v Veliki Britaniji. Njen začetnik je dr. Alec Jeffreys, v Sloveniji pa opravljamo preiskave DNK že od leta 1996. Gre za najzanesljivejšo in najnatančnejšo metodo identificiranja oz. individualiziranja posameznika na podlagi njegovih bioloških sledi, zato so tovrstne preiskave za forenziko pomenile velik premik in preskok v razmišljanju. Preiskave DNK so zaradi svoje natančnosti in občutljivosti močno dvignile lestvico zahtev tudi pri drugih forenzičnih preiskavah. Metoda DNK torej ni pomembna samo na

področju samega DNK, ampak tudi na področju celotne forenzike. Postopki so se bistveno spremenili, saj je bilo treba prilagoditi tudi pristope drugih preiskav, tako da ustrezajo ali so primerljive z natančnostjo in občutljivostjo metode DNK. Ta metoda je tudi daleč najučinkovitejša! Učinkovitost preiskav DNK je tako velika, da včasih še sami ne moremo verjeti, kaj vse lahko z njo dosežemo. Pomembno pa je tudi, kot pravim, da so se zaradi nje znašle pod velikim pritiskom tudi vse druge stroke znotraj forenzike, ki prej raziskovalno, znanstveno morda niso dovolj hitro napredovale, potem pa je ta metoda pospešila njihov razvoj. Forenzika je v 90. letih torej naredila velik korak naprej pri preiskavah, interpretacijah, pristopih k preiskavam. To je bil vsaj tako pomemben prelom v forenziki kot denimo odkrivanje prstnih odtisov in njihova analiza.

Ali je sestava DNK pri vsakem posamezniku drugačna? Kako pa rešujete primere enojajčnih dvojčkov, katerih DNK je enak, razlikujejo se le njihovi prstni odtisi?

Ja, DNK je lasten vsakemu posamezniku, zato je tako zelo pomemben. Enak DNK imajo izključno enojajčni dvojčki. Zakaj so pri enojajčnih dvojčkih prstni odtisi različni, ne vemo natančno; verjetno je nastanek tipičnega prstnega odtisa odvisen od bivanja v maternici in dogajanja v tisti fazi, ni pa odvisen od genetike. Sicer pa je pri enojajčnih dvojčkih različen tudi rokopis.

Ali na kraju zločina obstajajo tudi druge biološke sledi, kot so plesni oz. glive, sledi živalskega izvora (znani so primeri, ko so čas smrti umorjenega ugotovili na podlagi starosti ličink muhe, ki se je zaredila na truplu), sledi rastlinskega izvora ...

Mi raziskujemo samo humane biološke snovi, vse vrste človeških bioloških sledi. Biološke sledi živali ali rastlin se pri našem preiskovanju pojavljajo redkeje, drži pa, da na podlagi DNK lahko določimo živalsko vrsto. Z ličinkami in podobnimi sledmi se ukvarja forenzična entomologija. Postopke opravljajo na sodni medicini, saj je to del preiskave trupla, kar je njihova domena.

Morda v vašem laboratoriju analizirate tudi zemljo (blato) na obuvalu žrtve in ugotavljate značilne bakterijske kulture za določeno okolje?

Lahko opravljamo tudi preiskave zemlje, vendar gre za zelo nediskriminatorno preiskavo; teoretično je tovrstna preiskava možna, v praksi pa jo le redko izvajamo. Morda imamo manj kot deset preiskav zemlje na leto.

Ali je mogoče na osnovi odtisa čevlja razmišljati, kako je hodila določena oseba? Ali je tekla, šepala ipd.?

Preiskave sledi obuval so pri nas zelo pogoste, vendar nas zanima predvsem to, ali je bila določena sled narejena s konkretnim obuvalom. Težje je ugotavljati, ali je potencialni storilec tekkel in kako se je premikal, saj

sledi niso dovolj dobro razvidne. Težava forenzike je prav v tem, da stvari niso idealne. V idealnem svetu bi lahko ugotovili vse, vendar pri nas tega ni. Sledi so, kakršne so, včasih že zelo sprane, delno uničene in jih je zelo težko analizirati. Kar se tiče obuval: seveda ugotovimo, katero obuvalo je nekdo nosil, njegovo velikost; forenziki to redno počnemo in ugotovitve so običajno zelo natančne.

Torej hoje ne obravnavate kot prstni odtis? Ali gre vseeno za neke vrste podpis?

Angleži pravijo temu »gait analysis«, vendar gre za druge vrste preiskavo. Eno je odtis obuvala, noge, drugo pa analiza hoje, kar se raziskuje na podlagi videoposnetkov. Stopnja zanesljivosti tega drugega je precej nizka. Gre za eno od biometričnih metod, ki je podobna analizi obraza, uhlja, kar se tudi preiskuje, vendar so za to potrebni kakovostni videoposnetki ali fotografije, da je mogoče na ta način identificirati posameznika. Res pa je, da se ta področja (biometrija) hitro razvijajo, veliko boljši so tudi algoritmi, potrebni za tovrstne preiskave. Na koncu pa je tako, da je še vedno ključen človeški faktor, ker algoritem ne more poznati vseh spremenljivk, ki so možne pri biometrični preiskavi.

Kakšna je vloga forenzika na kraju zločina, ga tudi sam obišče? Ali sam zbira sledove (materialne dokaze) ali preučuje tisto, kar mu prinesejo v laboratorij?

Jasna (forenzičarka v igri *Praznina spomina*, op. p.) je pravzaprav kriminalistični tehnik, kot mu rečemo, torej tisti, ki opravlja ogled kraja dejanja. Laboratorijski forenzik načeloma ne opravlja ogledov, razen pri najhujših kaznivih dejanjih, dogodkih, ki so tako zapleteni, da kriminalistični tehnik sam ne more interpretirati ugotovitev. V takih primerih se na teren odpravimo tudi forenziki, kar se dogaja okoli 70-krat na leto, ko gre za požare, hude zločine, hišne preiskave v primerih drog ipd. Sicer pa imamo zelo dobro izurjene kriminaliste in policiste, ki se za ogled usposobijo prav v našem Nacionalnem forenzičnem laboratoriju; oni so prvi na ogledu kraja dogodka, poiščejo sledi, jih zavarujejo, ustrezno zavarovane pa pošljejo nam in mi jih analiziramo. Kriminalistični tehniki lahko določene preliminarne analize opravijo že na kraju dogodka ali na policijski upravi. Policijske uprave načeloma nimajo forenzikov, temveč kriminalistične tehnike, ki opravljajo ogled kraja dogodka, na policijskih upravah pa enostavne ogled opravljajo tudi za to usposobljeni policisti. Gre za tronivojskost organiziranja policije: na lokalnem nivoju lahko policisti opravijo ogled denimo kraje denarnice iz garderobe, kraj zapletenega vloma v vozilo bi že obiskal kriminalistični tehnik, če pa bi zagorelo ali bi se zgodil umor, pa pridejo forenziki.

Kako podrobno morate biti forenziki seznanjeni s primerom, da se bolje, ustrezneje spopadete s pridobljenim vzorcem?

Odgovora sta vsaj dva. Če želimo biti čim bolj objektivni, je dobro, da forenzik ve čim manj, tako da se lahko posveti izključno sledem in njihovi analizi. Seveda pa v praksi to pogosto ni mogoče, ker določene podatke pač

potrebuješ, ko se lotiš preiskave. Bolje oz. lažje se lotiš dela, če veš, kaj se je zgodilo. Če je veliko sledi pri stiku dveh oseb, moraš biti seznanjen s predvidevanji, kakšen naj bi ta stik med posameznikoma bil, ker le tako lahko iščeš sledi na oblačilih, na trupu ipd. Objektivnost je seveda večja, če nič ne veš, v praksi pa velikokrat potrebuješ podatke o tem, kaj se je zgodilo, kje se je zgodilo, kakšne so bile vremenske razmere v času dogodka ... Če želimo bolje analizirati sledi, največkrat potrebujemo te podatke. Dobro je vedeti, na primer, ali je nekdo davil človeka z rokavicami ali brez njih, ker so sledi drugačne.

Na kakšen način sodelujete s kriminalisti? Ali je vaše delo popolnoma neodvisno? Ali je res, da jim »ne zgolj ugate, ampak ugotavljate«, kot ste junija 2017 izjavili v intervjuju za Mladino?

To je vprašanje strokovnosti. Poročil ali mnenj ne moremo podajati na način, da bi ugajali. Tako ne gre. Analiziramo sledi in na podlagi tega lahko preiskovalcem olajšamo delo, lahko pa ga tudi zapletemo, ker naše analize včasih pokažejo tudi, da osumljenec ni pravi. Kriminalistu se lahko določeni osumljenec zdi še tako pravi, pa se forenziki temu ne bomo prilagajali. Govorimo lahko samo o dejstvih. Kakršna koli napaka bi bila tu popolnoma nesprejemljiva in bi pomenila izgubo zaupanja. Tega se dobro zavedajo in to razumejo tudi kriminalisti. Vedo, da mi ne raziskujemo zato, ker bi jim želeli nagajati, ampak zato, da bomo imeli vsi skupaj takšen odnos do stvari, da nam bodo lahko verjeli. Večkrat smo osumljence – tudi take, ki so že priznali krivdo – prepoznali za nedolžne. Verjamem, da kriminalisti kdaj tudi niso zadovoljni, ampak predkazenski postopek v celoti nima nič s tem, da bi kogar koli radi zadovoljili. To je v resnici žalostna stvar, ker gre za kaznivo dejanje, ki ga raziskujemo, in veliko lepše bi bilo, če nam kaznivih dejanj v življenju ne bi bilo treba preučevati. Ne gre za ugajanje, ampak za ugotavljanje tistega, kar se je zgodilo, gre za odkrivanje storilcev in za pridobitev zadoščenja žrtvi.

V igri *Praznina spomina* Tilen denimo že prizna ...

No, zgodba mi deluje zelo angleško: trije umori v štirih delih, to je veliko, za zaključek pa še incest. Med branjem sem se zelo zabaval.

Kako si lahko pri iskanju identitete storilca pomagate z biološkimi ostanki, ki jih storilec, oseba pusti za sabo? Lahko na osnovi tega predvidite tudi spol, starost ... storilca oz. storilke?

Najprej ugotovimo DNK-profil, ki je za vsakega posameznika edinstven, in tako določimo tudi spol. Starosti ne ugotavljamo, obstajajo pa načini, s pomočjo katerih je do določene mere mogoče ugotoviti tudi barvo las in oči, vendar se to ugotavlja zelo redko. Lahko predvidimo določene stvari, ki pa so v primerjavi s samo identifikacijo manj pomembne. Nikakor pa s svojo opremo ne moremo ugotavljati zdravstvenega stanja osebe. Forenzika ima omejeno območje DNK, ki ga lahko analizira. V predpisih Evropske unije je jasno zapisano, da če bi se – govorimo

Mojca Funkl, Lotos Vincenc Šparovec

o genetsko prenosljivih boleznih – na določenih lokusih, ki jih obdelujemo zaradi identifikacije osebe, ugotovilo, da se tam nahaja neko genetsko obolenje, bi se ta lokus takoj umaknil iz zbirke in nadomestil z drugim. Tega torej ne smemo ugotavljati in tudi ne ugotavljamo.

Ostaniva pri DNK. Kakšna védenja torej prinaša raziskava DNK?

Poleg spola lahko le identificiramo donorja sledi, drugo nas kot forenzike, vključene v organe pregona, ne zanima.

Omenili ste evropske predpise. Ali se bistveno razlikujejo od ameriških?

Ameriških predpisov ne poznam, a so evropski zagotovo bolj jasni in natančni. Ameriški pravosodni sistem se tudi bistveno razlikuje od našega.

Glede na to, da je znanih že precej metod pri forenzičnem raziskovanju, so verjetno vse bolj osveščeni tudi zločinci. Ali so storilci kriminalnih dejanj danes previdnejši pri »puščanju sledi« kot nekdanji? Pravijo namreč, da so »tatovi vedno korak pred nami« ...

Tega, če nas prehitujejo, ne bomo vedeli, ampak storilci načeloma puščajo sledi, biološke in druge, ostaja le vprašanje, ali jih najdemo. Naši kriminalistični tehniki najdejo neverjetno veliko sledi, imamo vrhunsko usposobljene kriminalistične tehnike in forenzike, zato so rezultati praktično vedno tu. Ne vidim neke hude osveščenosti storilcev kaznivih dejanj. Prej nasprotno, neverjetno veliko stvari puščajo za seboj, kar je včasih prav presenetljivo. Zelo redko se odločijo za prikrivanje sledi. Gre za neko pogosto igro med organi pregona in storilci kaznivih dejanj, ki deluje skoraj na nekem »ferpleju«: kradel bom, ampak vam bom pustil tudi nekaj sledi, da vidimo, če me boste našli. Mislim, da dobro vedo, da ne morejo oditi brez sledi. Prej ali slej nekaj najdemo ...

Koliko časa so biološki ostanki še »živi« in primerni za preiskavo? Se hitro razgradijo? Kako jih po odvzemu z mesta zločina hranite, da ostanejo primerni za raziskavo?

Dokazi lahko ostanejo uporabni še desetletja, le ustrezno morajo biti zavarovani. Včasih kakšno kaznivo dejanje rešimo za 15 let nazaj. Storilca lahko ujamemo za nekaj čisto drugega, ne za prvotno kaznivo dejanje. Analiziramo njegove podatke, DNK, bris ustne sluznice in razrešimo vrsto dejanj, ki so se zgodila pred desetimi, petnajstimi leti. Ko je sled najdena, jo analiziramo in hranimo v digitalni obliki, kar zadošča za identifikacijo storilca. Res pa je, da lahko, če hranimo vzorec, preiskavo ponovimo in morda uporabimo nove, še občutljivejše naprave. Tako še okrepimo vrednost dokaza.

Forenziki. Kakšna izobrazba je zahtevana za tovrstni poklic? So forenziki biologi, filozofi, fiziki, antropologi ...?

Forenzike je treba deliti na dva pola: prvi je zrasel iz bazične znanosti (kemija, biologija, fizika ...), drugi pa iz potreb policije, torej iz raziskovalnih postopkov; to je forenzika prstnih odtisov, obuval, orodja, rokopisov, kar je bilo znanstveno utemeljeno šele kasneje. Za preiskave, ki izhajajo iz bazičnih znanstvenih področij, potrebujemo kadre z ustrezno izobrazbo, saj kemijske analize ne more opravljati nekdo s končano pravno šolo, medtem ko je za ostale raziskave to manj pomembno. Za določena dela v precejšnji meri povezujemo različne profile. Pri preiskavi požarov denimo potrebujemo kemika, elektrotehniko, strojnega inženirja.

Vi ste slovenist in filozof, doktor sociologije ...

Na policijo sem prišel, da bi uvedel preiskave glasu in govora. Ko sem ugotovil, da to ni tako enostavno, sem se specializiral za rokopise. Mislim, da različnost izobrazb forenziko bogati; dobro je, če uporabljamo različne postopke. Včasih ima lahko nekdo, ki se na stroko ne spozna najbolje, vseeno dobro idejo, kako določen primer izpeljati ali se ga lotiti, ga rešiti, ker gleda od zunaj, samo analizo pa mora seveda opraviti ustrezno izobražen strokovnjak. Pri nas so tudi pravniki, varstvoslovci ipd. Vsak, ki pride v forenzični laboratorij, ne glede na stopnjo izobrazbe, začne delati na najnižji, uvajalni stopnji. Ko pride, je začetnik, saj je delo forenzika povsem drugačno od dela v katerem koli laboratoriju, ker so naši postopki posebni in zahtevajo drugačen način razmišljanja. Na primer, mi nimamo na voljo neomejene količine sledi, ampak večinoma izjemno majhne delce, ki jih je treba obravnavati skrajno pazljivo. Usposabljanje traja najmanj dve leti, lahko tudi več. Teoretično znanje posameznika je sicer lahko bogato in tudi zelo koristno, a praktično delo, ki ga mora opravljati forenzik, je nekaj drugega. Tega se je treba pač priučiti.

Forenzična znanost je zelo napredovala. Kaj mislite, v katero smer se bo še razvijala? Kakšno prihodnost ji napovedujete?

Forenzika je imela nekaj velikih skokov: prvi je bil pojav prstnih odtisov, drugi pa je bilo odkritje DNK. Kaj bo znanost še prinesla, ne vem. Težko je ugibati. Po eni strani se zelo dviguje raven občutljivosti naprav, instrumentov, kar bistveno povečuje možnost ugotavljanja dejstev, po drugi strani pa se povečuje nevarnost kontaminacije. To je vedno dvorezen meč. Hitro se razvija aplikacija računalniških algoritmov, kar je zelo pomembno za forenziko. Že danes pri preiskavah uporabljamo biostatistične in druge statistične izračune, ki okrepijo vrednost naših dokazov. Na tem področju vidim največji preskok in ta se že dogaja. Hitrost in natančnost algoritmov omogočata natančnejšo interpretacijo že zbranih dokazov. Vendar je forenzika še vedno najbolj odvisna od prve stopnje, to je ogleda kraja dejanja. Na tem področju tudi v prihodnosti ne bo bistveno drugače, ker danes ogled kraja ni bistveno drugačen kot pred 30 leti. Razlika je morda samo v tem, da zdaj iščemo druge vrste sledi, ampak še vedno na enak

način. Tu preskokov v bližnji prihodnosti ne vidim. Prav gotovo pa se bo tehnologija vedno bolj selila tudi na teren, kjer bo omogočala neke preliminarne rezultate in s tem hitrejšo odzivnost policije pri kaznivem dejanju. Morda bo celo tako, da bo mogoče določeno analizo opravljati že na kraju samem in jo potem v realnem času interpretirati v laboratoriju. To bi se lahko zgodilo že v naslednjem desetletju. Sicer pa policija v nujnih primerih že danes dobi rezultate iz forenzičnega laboratorija v zelo kratkem času. Na srečanjih, kongresih rad povem, kako visoka je odzivnost našega laboratorija, a me kolegi od drugod včasih ustavijo, da ne bi takšne odzivnosti zahtevali tudi od njih ... V nujnih primerih pustimo vse ostalo in se takoj lotimo dela, da so rezultati pri preiskovalcih lahko tudi že v dveh urah, najkasneje pa v dveh dneh. Seveda to delamo le pri najhujših kaznivih dejanjih.

Veste, hitri so tudi pri *Umorih na podeželju* ...

No, tako hitri kot na televiziji pa nismo (*smeh*). Imamo zakonske roke, kako dolgo lahko delamo, ne pa samo 60 ali 90 minut, kot jih ima televizijska serija. Imamo več časa, kar nas rešuje.

Kako pa sodelujete z evropskimi kolegi forenziki?

NFL je od leta 1995 član Evropskega združenja forenzičnih inštitutov (ENFSI), ki ima 16 delovnih skupin, mi smo aktivni v 13, in sicer pri vseh preiskavah, ki jih tudi sami opravljamo. Imamo stalne stike z ljudmi iz laboratorijev, stalna srečanja z vodji laboratorijev. Stiki med nami so pogosti, mi se učimo od njih, oni od nas. Na leto opravimo 40 testov strokovnosti in glede na rezultate se zlahka primerjamo z laboratoriji po Evropi. Stiki so pogosto na zelo osebni ravni, saj vsak od nas pozna koga, ki je specialist na ožjem področju, in se v želji po pridobivanju dodatnih informacij osebno posvetuje z določenimi strokovnjaki.

Pisatelju Tadeju Golobu ste pomagali pri njegovi kriminalki *Jezero*. Kako pomembno je, da avtor kriminalke, scenarija za kriminalno serijo ipd. sodeluje s strokovnjaki s področja kriminala?

Preden se je Golob lotil pisanja, je prišel do mene in še do drugih strokovnjakov, vse ga je zanimalo. Zato je knjiga v forenzičnem, znanstvenem delu zelo dobro, natančno napisana, tam praktično ni napak. Tudi kolegi policisti, ki so jo brali, so bili navdušeni nad vsebino, češ da je dober prikaz dejanskega življenja policistov. Še danes pravim, da je Golobova kriminalka najboljša kriminalka, kar sem jih kdaj prebral. In preberem veliko kriminalk, ker sem običajno preveč utrujen za kakšno resno literaturo. Dobro je, da avtor tovrstnega besedila prej vpraša strokovnjake za mnenje, opise postopkov ipd. Ko sem knjigo ob izidu prinesel domov, jo je najprej prebrala moja žena, ki sicer ne mara kriminalk, ampak je bila nad njo navdušena. Potem mi jo je vzel starejši sin, pa mlajši ... Res sem užival med branjem. Po 25 letih dela na policiji se nabere veliko spominov in anekdot in Tadej je res zadel duha preiskovanja kaznivih dejanj, kot ga doživljamo na policiji. Zato sem zelo vesel, če sem kaj pripomogel k temu.

Dobro je tudi, da avtor ni brez potrebe opisoval nasilja, kar počne večina piscev kriminalk. Danes je v tej literaturi zelo priljubljeno prikazovati skrajno nasilje, kar je moteče, manjka finese. Večina navija za seks, pornografijo in nasilje.

Kakšna pa je razlika med fikcijo in realnostjo?

Realnost na neki točki vedno preseže fikcijo. Ko vidiš, kakšna dejanja so storjena, ugotoviš, da so stvari pogosto hujše, kot si jih lahko nekdo zamislil, po drugi strani pa je realnost kruta, fikcija pa njen kvazipribližek. Ko bereš o fiktivnem nasilju ali si ga ogleduješ, možgani grozljivo nasilen dogodek obdelujejo drugače, ker gre za fikcijo. To je drugače kot realnost, ko prideš na kraj dogodka, dejanja ali si ogleduješ slike zagrešenega kriminalnega dejanja. Drugače je videti paradiznikovo mezgo na odru ali pravo kri na kraju dejanja. Fikcija in realnost sta nezdružljivi, še posebej, ko realnost vidiš v praksi.

Poznate nove kriminalne serije v MGL?

Ja, ampak jih še nisem videl. Gre za nekaj drugačnega, zanimivega.

Teško je uprizoriti dolgotrajno forenzično preiskavo. Mislite, da je oder lahko primerna oblika uprizarjanja tovrstne realnosti?

Mislim, da je oder primeren za vsak žanr. Besedilo *Praznina spomina* sem prebral in vidim, da dovolj zvito predvideva prenose dogodka z enega kraja na drugega, to je domiselno izpeljano. Na odru je res težje predstaviti vse forenzične postopke in preiskave, uprizorjeni so predvsem verbalno, a mislim, da to zadošča. Bistveno je, da se pove, kateri postopek sodi v zgodbo, in da je besedno predstavljen. Vsako kaznivo dejanje je zgodba, ki jo pripovedujejo žrtev, storilec in preiskovalec; forenzika potem dodaja svoje izsledke in na podlagi tega se zgodba obrača enkrat v eno, drugič v drugo smer. Forenzika samo ponuja smer, v katero se bodo dogodki odvrteli.

Pogovarjala se je **Jelka Šutej Adamič**.

Bernarda Oman, Boris Ostan

Gaber K. Trseglav, Ana Dolinar Horvat

Barbara Zemljič

THE EMPTINESS OF MEMORY*Praznina spomina*, 2018

Crime theatre series

World premiere

Premieres**29 March 2018 (Episode 1), 5 April 2018 (Episode 2),****12 April 2018 (Episode 3), 19 April 2018 (Episode 4)****Premiere for guests 20 and 21 April 2018**Director **NINA ŠORAK**Dramaturg **URŠA ADAMIČ**Set designer **LENKA ĐOROJEVIĆ**Costume designer **TINA PAVLOVIĆ**Author of the video **PILA RUSJAN**Composer **LAREN POLIČ ZDRAVIČ**Language consultant **MARTIN VRTAČNIK**Consultants for the Velenje dialect **ŠPELA KOŽAR** and **JAKA LAH**Lighting designer **ANDREJ KOLEŽNIK** and **BOŠTJAN KOS**We thank **Zvezdana Novaković** (vocal), **Lena Hribar**, **Ivan Lotrič** and **Filip Samobor** (voices) for their participation.In the performance we use some excerpts from the poems: *Life* by Niko Grafenauer, *Old Dreams* by Kajetan Kovič, *Autumn Aquarelle* by Janez Menart, *Sometimes You Go* by Vinko Möderndorfer, *There's Something In the Air* by Tone Pavček and *Girl's Poem* by Ciril Zlobec.Stage manager, prompter and property master **Nina Štritof**Technical director **Janez Koleša**Stage foreman **Matej Sinjur**Heads of technical coordinators **Branko Tica** and **Lovro Livk**Head sound master **Sašo Dragaš**Head lighting master **Andrej Koležnik**Head hairstylist **Jelka Leban**Make-up artist and hairstylist **Mirela Brkić**Head wardrobe mistress **Angelina Karimović**The set was made under the supervision of master **Vlado Janc** and costumes under the supervision of mistresses **Irena Tomažin** and **Branka Spruk** in the ateliers of Ljubljana City Theatre.**Cast**Birgitte Mrak **JETTE OSTAN VEJRUP**Jure Mrak **LOTOS VINCENC ŠPAROVEC**Marjan Mrak **JOŽEF ROPOŠA**Tilen Belink **GABER K. TRSEGLAV**Jasna Belink **BERNARDA OMAN**Robert Belink **BORIS OSTAN**Petra Belink **ANA DOLINAR HORVAT**Maja Hasetbegović **MOJCA FUNKL**Miha Zajc **PRIMOŽ PIRNAT**Irena Novak **MARUŠA MAJER** as guest

Co-authors of the video

Credits designer and assistant editor **Valerie Wolf Gang**Director of photography **Lea Aymard** (Studio 303)Camera assistant and second camera **Dejan Štefančič** (famulVideoLab)Sound recordists **Primož Debeljak** and **Matjaž Starin**Sound designer **Boštjan Kačičnik** (Zvokarna d. o. o.)

Video material used in the credits:

Matej Vranič, *Velenje 2014 - 55 years of the city* (Fotokom and The Municipality of Velenje).

Special thanks to Vid Vanja Vodušek, Tanja Awramovska, Gregor Balog, Samo Granda, Alenka Hribar, Mojca Jelnikar, Nataša Nakrst, Nina Ostan, Žiga Palčar, Iztok Podvršič, Urša B. Potokar, Lina Rica, Tamara Stošič Balog, Matej Stupica, Matija Stupica, Vanja Šisernik, Boštjan Vidrih (VRC SPRINGS) Martin Zanelli Kovačič, Pineta, d. o. o. Pula and students of Gimnazija Poljane.

On Wednesday Teja failed to come home from school. Three weeks later the police arrests her classmate and ex-boyfriend Jure. Claiming innocent, Jure does not remember exactly what he was up to during the fatal night ... His best mate Tilen claims he knows where Jure was. According to him, Jure killed Teja, while he himself helped him to dispose of the body. Is Jure truly Teja's revengeful ex-boyfriend who carried out a premeditated murder, or just a confused observer, convicted of murder he did not commit? Is Tilen a liar? Despite the fact that Jure's memory is a blur, he is sentenced to thirty years in prison. Many years later, after Jure has served eighteen years in prison, his mother finds solid evidence of his innocence. Is Jure really as innocent as his mother believes?

Following the success of a new theatre genre introduced in the previous season, MGL presents a new edition of a theatre series. The same format, but a brand new plot and a new creative team await you.

Nina Šorak is a versatile author involved in various areas of theatre-related creativity: directing and dramaturgy, playwriting and academic writing. The screenplay for the new theatre series is written by Barbara Zemljič, film director and screenwriter, and also assistant professor at the Academy of Theatre, Radio, Film and Television in Ljubljana. The creative duo is working on a four-part screenplay that will enquire, within the framework of its plotline, personal relationships and problems, associated with conviction and passing sentence before the guilt has been proven, as well as a motivation to lie, media character assassination, corruption, bias, and the objectivity of verdict and the issue of accountability.

Pokrovitelj
Mestnega gledališča ljubljanskega

Energija za življenje